

ÇOK MODLULUK VE ÇEVİRİ: NASREDDİN HOCA ÖRNEĞİ

Doç. Dr. A. Şirin OKYAYUZ*

Dr. Öğr. Üye. Sinem SANCAKTAROĞLU BOZKURT**

ÖZ

Somut olmayan kültürel miras unsurlarının sürekliliği günümüzde daha da önem kazanmıştır. Söz konusu çalışmada, bir sözlü anlatı geleneğine dayanan, sonrasında yazın olarak sunulan Nasreddin Hoca'nın bir çizgi film karakteri olarak sunulması ve bu ürünün de S/sağır, işitme engelli ve görme engelli çocuklar için ayrıntılı altyazı ve sesli betimleme ile metinlerarası, göstergelerarası ve modlararası olarak çevrilmesi irdelenmiştir. Bu bağlamda, çok modluluk kavramı ve bu kavramın görsel işitsel çeviri ile bağlantısı açıklanmış, çocuklar için çok modlu çevirilere somut olmayan kültürel mirasın korunması konusuyula bağlantılı olarak değindikten sonra Nasreddin Hoca külliyyatına dayanarak oluşturulan çizgi film incelenmiştir. Daha sonra ayrıntılı altyazı çevirisi ve sesli betimlemesi yapılan ürünlere odaklanılmıştır. Benzer amaçlarla yapılan birinci çeviri ürünlerde somut olmayan kültürel mirasın çok modlu bir ürün halinde aktarımından söz edilirken, ikinci çeviri sürümlerde somut olmayan kültürel mirasın koşut eş modlu aktarımından söz edilebilmektedir. Sonuç olarak, çalışmada sunulan yaklaşım ve inceleme yönteminin hem kültürel mirasın çağdaş ürünler vasıtasıyla çok modlu aktarımı, hem de bu gibi ürünlerin engelsiz erişim sürümlerinin önemi gözler önüne serilmiştir. Çalışmada sözü edilen türden somut olmayan kültürel mirasın aktarımının önemi göz önüne alındığında örneklenen türden çevirilerin önemi yadsınamaz. Hem bir kültürel mirasın aktarımı hem de bu mirasın bu toplumun parçası olan ve bu mirasa erişme hakkı olan tüm çocuklarla paylaşılması söz konusu olduğunda, bu çevirilerin ayrıntıları ile incelenmesi ve her sürümün geliştirilerek bir sonraki sürümü beslemesi önemlidir.

Anahtar Kelimeler: görsel-işitsel çeviri, Nasreddin Hoca, engelsiz erişim, çok modluluk, çocuk alıcı için çeviri

MULTIMODALITY AND TRANSLATION: AN EXAMPLE OF NASREDDİN HODJA

ABSTRACT

Today, the sustainability of intangible cultural heritage elements gains unprecedented importance. The following study focuses on the intertextual, intersemiotic and multimodal translation of the cartoon of the character Nasreddin Hodja, which was originally based on an oral literary tradition and then became part of written literary canon, and within the scope of a project was audiodescribed and subtitled, for blind and D/deaf and hard of hearing children. In this context, the concept of multimodality and its relation to audiovisual translation are explained. After focusing on multimodal translations for children and the protection of intangible cultural heritage, the cartoon, based on the Nasreddin Hodja canon, is examined. Subsequently the subtitled and audiodescribed versions are analyzed. While the first translated product is an example of the transfer of an intangible cultural heritage as a multimodal product, the second translated versions become examples of the transfer of an intangible cultural heritage as products of two parallel modes. As a result, the importance of the approach and method of examination presented in the study are explained considering the transfer of cultural heritage through contemporary multimodal products and audiodescribed and subtitled versions of these

*Hacettepe Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Mütercim ve Tercümanlık Bölümü/İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı, yener@bilkent.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-7512-2764

**Hacettepe Üniversitesi/ Edebiyat Fakültesi/ Mütercim ve Tercümanlık Bölümü/ İngilizce Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı, ssbozkurt@hacettepe.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-0376-0358

products created for media accessibility. When the type of historical and intangible cultural heritage elements discussed in the article are considered the importance of the translation of these are also indisputable. The transference of this cultural-historical heritage, and the sharing of these with all children is considered, the detailed analysis of these translations and the creation of multiple versions should be an aspiration.

Keywords: audiovisual translation, Nasreddin Hodja, accessible media, multimodality, translation for children

Giriş

Türkiye ve yakın coğrafyadaki diğer kültürler için bir somut olmayan kültürel miras unsurunun genç nesillere çeviri yoluyla aktarımı üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Halk kültürünün temel değerleri olan bu unsurlar, küreselleşme, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, teknolojik gelişmelerin hız kazanması nedenleriyle kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilmektedir. Söz konusu unsurların sürdürülebilirliğinin sağlanması için bu unsurların değişen koşullara uyum sağlaması önemlidir.

Değişen koşullar bağlamında, çağdaş toplumların çok modlulukla donatıldığı söylenebilir. İletişimin her aşamasında görsel ve işitsel kanalların kullanıldığı ve farklı medya düzgüleri ile donatılmış bir dünya vardır. Bu tarz kullanımlar da farklı anlamlamaları beraberinde getirmektedir. Geçmişte açıkça yazılması gereken bir bilgi veya duygu günümüzde bir emoji ile ifade edilmekte, yazılı olarak iletilen mesajlar Zoom, Skype gibi sesli, görüntülü platformlardan iletebilmektedir. Geçmişte sözel bir anlatı geleneğinden yazıya aktarılmış ürünlerin, günümüzde çok modlu ürünler haline getirilmesi ve bunların özellikle genç nesillerle çok modlu birer ürün olarak paylaşılması doğaldır.

Bir kültürel mirasın nesiller arası aktarımının çağdaşlaştırılmış çok modlu ürünlerle sağlanmasının birçok getirisi sayılabilir. Çok modlu ürünler sayesinde özellikle çocuklar, bu kültürel mirasa ve öz değerlerine erişim sağlayacaklardır. Çocuklar bu ürünler sayesinde kültürlerindeki değerleri ve kültürel tarihlerini yakından tanıyacaklardır. Çocuklar ürünler kendilerine çoğunlukla çok modlu olarak sunulduğu için, algılamaya alışkın oldukları çok modlu bir üründen, bilgi ve birikim edinebileceklerdir. Kültürel miras çağdaş düzeneklerle sunulduğunda sürekliliği sağlanacaktır.

Bu bağlamda ele alındığında Nasreddin Hoca ('Nasreddin Hoca'nın Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre doğru yazılışı 'Nasrettin" şeklinde olmakla birlikte, incelemeye konu ürünün başlığında ve dolayısıyla metin boyunca 'Nasreddin' kullanımı tercih edilmiştir) belli bir coğrafyayı paylaşan insanlar için tanıdık bir folklorik imge, somut olmayan kültürel mirasın bir parçasıdır. Günümüzde, UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne (2003) dayanarak hazırlanan İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi'ne Nasreddin Hoca Fıkraları Anlatı Geleneğinin eklenmesi için girişimler yapılmaktadır (bkz. Cumhuriyet Gazetesi 2013; UNESCO Türkiye Millî Komisyonu 2019). Nasreddin Hoca'nın kültürümüzdeki konumundan yola çıkarak, söz konusu çalışma, bir sözlü anlatı geleneğine dayanan, sonrasında yazın eseri olarak sunulan Nasreddin Hoca'nın en son bir çizgi film karakteri olarak sunulması ve bu ürünün de S/sağır ('Sağır' sözcüğü büyük harfle

yazıldığında ‘Sağır kültürüne ve toplumuna’ bir göndermedir (daha ayrıntılı bilgi için bkz. Okyayuz 2019b, 69). Başka bir ifadeyle söylersek, bu sözcük işaret dilini öncelikli iletişim aracı olarak benimseyen ve kendilerini Sağır topluma ait hissedenden bireyler için kullanılmaktadır), işitme engelli ve görme engelli çocuklar için ayrıntılı altyazı ve sesli betimleme ile metinlerarası, göstergelerarası ve modlararası olarak çevrilmesini irdelemektedir.

Çalışmanın giriş bölümünde çok modlu ürünler ve çok modluluk kavramları açıklanmakta ve çeviriyle bağlantıları kurulmaktadır. Bu bölümü takiben, çocuklar için çok modlu çeviriler ve somut olmayan kültürel mirasın korunmasına değinilmektedir. Üçüncü bölümde (çalışma boyunca birinci çeviri ürün olarak adlandırılan) Nasreddin Hoca külliyyatına dayanarak oluşturulan çizgi film incelenmekte ve çok modlu olanaklarla oluşturulan düzgüler ayrıştırılarak bilgi bazında irdelenmektedir. Bu bulgulardan yola çıkarak yapılan ikinci inceleme ise (çalışmada ikinci çeviri sürümler olarak adlandırılan) ayrıntılı altyazı çevirisi ve sesli betimlemesi yapılan ürünlere odaklanmaktadır. Sonuç bölümünde, çalışmada sunulan yaklaşım ve inceleme yönteminin hem kültürel mirasın çağdaş ürünler vasıtasıyla çok modlu aktarımının, hem de bu gibi ürünlerin engelsiz erişim sürümlerinin önemi açıklanmaktadır. Çalışma çok modluluğun getirdiği olanaklarla kültürel mirasın aktarımındaki olası bakış açılarına, yöntemlere ve yeniliklere odaklanmaktadır.

Çalışmanın konusu olan Nasreddin Hoca külliyyatı ilk önce göstergelerarası ve modlararası çevrilerek aktarılmıştır (yazından görsel-işitsel ürüne). Wolf (2011) (aksi belirtilmediği sürece İngilizce kaynaklardan yapılan çeviriler yazar(lar)a aittir) bir ürünün modlararası aktarımını, geçmiş dönemlerde birbirinden tamamen ayrı olarak görülen modların bir ikinci ürün oluşturulması için bütünleştirilmesi veya bir araya getirilmesi ve dolayısıyla da geleneksel olarak ayrı modlar olarak tanımlanmış sınırların ortadan kalkması olarak betimler. Bu bağlamda söz konusu olan ‘çeviri edimi’, Maria Tymoczko’nun (2007: 83–90) tanımladığı geniş çerçevede bir yığın kavram olarak düşünülmeli, dillerarası veya dil içi çeviriye indirgenmemelidir. Sonrasında da ürün engelsiz erişim için (ayrıntılı altyazı ve sesli betimleme eklentisi ile) uygun hale getirilmiştir.

Yöntem: Kaynak/Erek Metindeki Düzgülerin İncelenmesi

Bu çalışmada bir sonraki bölümde anlatılan yaklaşımdan hareketle iki adet erek metin bulunmaktadır. Birincisi Nasreddin Hoca külliyyatından yola çıkarak tasarlanmış olan çizgi film (söz konusu çizgi film ikinci çeviri sürecinde kaynak metin olmuştur ve çalışmada ‘birinci çeviri ürün’ olarak geçecektir); ikincisi ise bu çizgi filmin S/sağır ve işitme engelli çocuklar için ayrıntılı altyazı çevirisi ve görme engelli çocuklar için sesli betimleme ile sunulan sürümleri (çalışmada ‘ikinci çeviri sürümler’ olarak anılacaktır).

Birinci çeviri ürünü incelerken, çok modlu ürünlerin doğası gereği üründe bütünleşik olarak sunulan ve Nasreddin Hoca külliyyatına ilişkin bilginin iletildiği iki (görsel ve işitsel) düzgüden bahsetmek gerekir.

Görsel ve işitsel düzgülerin ayırımına ilişkin sınıflandırmalara bakmak anlamlı olacaktır (Chiaro 2009: 143; Delabastita 1989: 101):

- Dilsel olmayan işitsel düzgü: müzik, fon sesi, efektler, ağlama, bağırma, gülme, beden sesleri vb.
- Dilsel işitsel düzgü: diyaloglar, şarkılar, şiirler vb.
- Dilsel görsel düzgü: tabelalar, yazılı metinler vb.
- Dilsel olmayan görsel düzgü: sahne, ışıklandırma, kostümler, mimikler, jestler, hareketler vb.

Bir başka deyişle, görsel düzgüde sunulan göstergeler dilsel görsel (görsel olarak sunulan dilsel bilgi) olabilir (örn. yazının ekranda sunulması) ya da dilsel olmayan görsel (görsel olarak sunulan dilsel olmayan bilgi) (örn. ortam, karakterler vb.) olabilir. Aynı şekilde işitsel düzgüde sunulan bilgi dilsel olmayan işitsel bilgi (örn. enstrümantal müzik) veya dilsel olarak sunulan işitsel bilgi (örn. diyalog) olabilir.

Nasreddin Hoca imgesinin yansıtımını ortaya koymak amacıyla, Chiaro'nun sınıflandırmasından hareketle, aşağıdaki başlıklar altında bir inceleme yapılmıştır:

Görsel olarak sunulan dilsel bilgi

Söz konusu birinci metinde, Nasreddin Hoca külliyatına yapılan ilk gönderme, görsel olarak sunulan dilsel bilgiye örnekler çizgi filmin jeneriğinde belirlemektedir.

Nasreddin Hoca karakteri 'Nasreddin Hoca Fıkraları' başlıklı bir kitabı elinde tutmaktadır. Ayrıca sözü edilen kitapta ve çizgi filmin adı olan Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu başlığında 'hoca' sözcüğü büyük harfle yazılmış ve bir tiplere işaret edildiği (Nasreddin Hoca) ortaya konmuştur.

Görsel olarak sunulan dilsel olmayan bilgi

Görsel olarak sunulan dilsel olmayan bilgi söz edilen birinci üründe iki bağlamda ele alınabilir. Birincisi Nasreddin Hoca'nın yaşadığı döneme yapılan görsel göndermelerdir. İkincisi ise Nasreddin Hoca karakterinin ekrandaki yansıtımıdır.

Bu iki başlığa dair göndermeler aşağıdaki inceleme bölümünde sırasıyla ele alınmaktadır:

1. Çok modluluk ve çeviri

Günümüz toplumlarında iletişim birincil olarak çok modlu ürünlerle gerçekleştirilmektedir. Çok modluluk araştırmaları 2000'li yılların başından itibaren hız kazanmıştır (O'Halloran & Smith 2011: 1). Alanın öncülerinden Kress ve van Leeuwen'in (1996, 2001) çalışmaları, Halliday'in (1978) dilin sosyal-göstergesel bir dizge olduğu ve dizgesel işlevsel sözdizimi yaklaşımlarına dayanmaktadır. Jewitt (2013: 215) çok modlu çalışmalarda iletişimin ve temsilin dilden fazlası olduğu ilkesinin benimsendiğinden söz eder. Çok modlu yaklaşım, dil odaklı yaklaşımı genişleterek iletişime dil ve diğer tüm iletişim araçları ile bütünleşik olarak odaklanır.

Çeviri çalışmalarında bu tür ürünlerde, hem her bir anlam oluşturan katmanın ayrı ayrı, hem de oluşturulan ürünün bütünsel incelemesi önem kazanmaktadır. Çok modluluk özünde iki farklı bakış açısından tanımlanabilir. Birinci yaklaşımda belirli bir üründe veya bağlamda çoklu modların bütünleşik varlığından söz edilebilir (Gibbons, 2012: 8). İkinci yaklaşımda da çok modlu bir üründe bu katmanların alıcı tarafından

bütünleşik ve ayrışık çözümlenmesinden söz edilebilir (Everett 2015: 3). Ortamlararası çeviri (*intermedial translation*) ise, bir eserin kaynağının veya kaynak metninin başka bir ortamda (medyada) sunumu olarak tanımlanabilir (Siu-yin Yeung, 2020). Söz konusu olan ortamlar ise görseller, müzik, hareketler, sesler ve daha birçok örnekle açıklanabilir (bkz. Adami 2017: 451; Kress 2010: 79; Page, 2010: 1). Schlumpf'a (2011) göre ortamlararasılık (*intermediality*) ve ortamlararası çeviri sayesinde dünya yazını zenginleşmekte ve ayrıntısıyla irdelenebilmektedir.

Bu noktada İngilizcede "multimodality" ve "multimedia" diye adlandırılan iki kavramın Türkçeye aktarımından bahsetmekte fayda vardır. Atasoy'un Almanca ve Türkçe televizyon reklamlarında çok katmanlılığı incelediği makalesinde de belirttiği gibi "multimodality" kavramının Türkçe karşılığına yönelik çok katmanlılık, çok modluluk, çok düzlemsellik gibi adlandırmalar bulunmaktadır (2020: 73). Çok modlu bir metin dilsel, görsel, işitsel, vb. birden fazla mod/katman içermektedir. Görsel-işitsel metinler ise çok fazla modun/katmanın aynı anda bir arada bulunabildiği metinlerdir ve "çok katmanlı metin incelemeleri için en geniş yelpazeyi sunarlar" (Atasoy 2020: 73). İngilizcede "multimedia" kelimesi ile ifade edilen ve Türkçede "çok ortamlı" olarak adlandırabileceğimiz metinlerde ise öncelikle bir bilgisayarın varlığı gereklidir: "çok ortamlılık; metin, grafik, ses ve videoyu, kullanıcının gezinmesine, etkileşime girmesine, oluşturmasına ve iletişim kurmasına izin veren bağlantılar ve araçlarla sunmak ve birleştirmek için bir bilgisayarın kullanılmasıdır" ("Understanding Multimedia": 2). Ancak yukarıdaki alıntılardan yola çıkılarak, söz konusu bu kavramların kullanımında her zaman bir istikrar olmadığı da söylenebilir, Kress and van Leeuwen'in de belirttiği gibi "mod/katman" (mode) ve "ortam" (medium) kavramlarını kesin olarak ayırmak oldukça zordur (2001: 22). Hatta Kaindl'e göre "çok ortamlı" (multimedial) ifadesini ilk kullanan araştırmacılar, bu ifadeyi "ortam"ı (medium) hesaba katmadan sadece "mod/katman"ı (mode) ifade etmek için kullanmışlardır (2013: 260). Dolayısıyla günümüz bakış açısıyla baktığımızda araştırmacının kullandığı ifade ile anlatmak istediği kavram her zaman örtüşmemektedir. Böylesi bir uyumsuzluğa dikkat çekmek ve kavram kargaşasını ortadan kaldırmak için, bu çalışmada zaman zaman kavramların özgün makalelerde geçtiği şekliyle İngilizcesini sunmak gerekmiştir.

Günümüzde çok modlu ve çok ortamlı aktarımların artması ile, çoklu ortamlarda ve modlarda yaratılan ürünlerin verilerinin ayrışık ve bütünleşik incelemesini olası kılmak için çeviri çalışmalarında yeni açılımlar söz konusu olmuştur. Bazı çeviri türleri, uygulama biçimleri gereği ortamlararası ve modlararası çeviriyi gerektirmektedir. Örneğin, ayrıntılı altyazı çevirisinde ses ile üretilen bir ileti yazıyla, sesli betimlemede ise görüntü ile iletilen bir anlatı sesle aktarılmaktadır. Makalemize konu olan metinleri ise, yukarıdaki tanımlardan yola çıkarak, çok modlu metinler olarak adlandırabilir, modlararası çeviri bağlamında inceleyebiliriz.

Çok modlu çalışmalarda çok modluluk kavramı insan duyuları ile bağlantılı olarak 'algılanan' katmanlara işaret edebilmektedir. Yukarıdaki örneklerden yola çıkarak söylediğimizde, işitsel, görsel düzgü gibi katmanlardan bilgi iletildiği gerçeği vardır. Bu katmanların varlığı da ürünü çok modlu kılar. Çeviri çalışmalarında çok modlu çalışmaların daha çok görsel-işitsel çeviri alanında görülmesinin bir nedeni de budur. Hatta Perego (2012: 7) görsel-işitsel ürünlerin prototipik çok modlu çeviriler olduğunu ortaya koyar.

Çok modlu ürünlerin incelenmesinde sosyal-göstergesel bir bakış açısı benimsenmesi önemlidir; zira çok modlu bir ürünün anlaşılabilmesi için bir sosyal grubun ortak paydasında oluşması ve belli bir sosyal bakış açısıyla oluşturulması esastır. Dolayısıyla, çok modlu ürünlerin ve çevirilerin incelenmesi çok taraflı bir bakış açısı gerektirmektedir.

2. Çocuklar için çok modlu çeviriler

Kültürümüz açısından kıymetli bir unsur olan Nasreddin Hoca karakteri ve fıkraları birçok incelemeye konu olmuştur (Barut 2005; Yakıt 2005; Erdal 2009; Sakaoğlu ve Berat 2009; Şenocak 2009; Uludağ 2009). Günümüzde eğitim kitaplarında da yeri olan Nasreddin Hoca külliyyatı bu coğrafyada yaşayan nesiller için hayata belli bir bakış açısının, somut olmayan bir kültürel mirasın yansımasıdır.

Nasreddin Hoca külliyyatını çocuklara aktarmak söz konusu olduğunda çocuk alıcının özelliklerine değinmek gerekir. Alandaki araştırmacıların da ortaya koyduğu üzere, çocuklar doğuştan hikâyelere ilgi duyarlar (Cooper, Collins ve Saxby 1992). Phillips'e göre (2000), çocuklara hikâyeler sunulması gelişmeleri için önemlidir; Rowe (2002) çocuklara hikâyeler sayesinde birtakım değerlerin aşılandığını, Minami & McCabe (1995) ise çocuklara hikâyelerle kültürel değerlerin aktarılabilirliğini ortaya koyar. Çok modlu hikâyeler bağlamında, bir somut olmayan kültürel mirasın çocuklara aktarımı söz konusu olduğunda çocuk alıcı ve yetişkin alıcı arasında farklılıklar bulunmakta ve bu farklılıklar çok modlu hikâyelerin alınılanmasında etkili olmaktadır. Somut olmayan kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması önemli olduğundan bu farklılıklar dikkate alınmazsa çocuk alıcının bu mirasa erişiminde engeller olacaktır. Çalışmanın konusu olan engelli çocuklara yönelik çok modlu bir ürünün aktarımı daha da zorlu bir süreci beraberinde getirebilir.

Çocuk alıcı ve yetişkin alıcı arasındaki farklılıkların başında çocuk alıcıların dünya görüşlerinin ve dil becerilerinin henüz gelişmekte olduğu gerçeği gelmektedir. Halen gelişmekte olan çocuk alıcıların sözcük dağarcıkları, bilgi ve algılama düzeyleri yetişkin alıcıdan farklılık göstermektedir. Kısıtlı dünya bilgisine sahip çocuklar her türlü etkiye açık konumdadırlar, bu da çocuklara yönelik ürünlerin titizlikle ele alınmasını gerektirir. Engelli çocuk alıcıların ise diğer alıcılardan etkileşim şekline, bilişsel gelişimlerine, dil edinimlerine göre farklılıkları bulunmaktadır. Çeviri yapılırken bu farklılıklara odaklanmak kadar söz konusu çocuk alıcının becerilerine odaklanarak bir süreç izlemekte fayda vardır (Bkz. Sancaktaroğlu-Bozkurt 2021).

3. Nasreddin Hoca'nın 'çevirisi'

Çok modlu çeviriler, sadece bir modda (söz konusu bağlamda sözlü anlatı geleneği ve yazı) üretilen ürünlerin başka bir modda iletilmesini içermez. Zira çok modlu ürünler (bu bağlamda görsel-işitsel ürünler) haline geldiklerinde bu ürünlere artık birden fazla duyumuzla eriştiğimizden çok modlu erişim de sağlanmış olur. Tek bir moddan aktarılan ürün çok modlu hale çevrildiğinde gösterebilimsel bir bakış açısından dilsel, dilsel olmayan veya tüm modların varlığının bütünleşik olarak sunulmasından kaynaklanan bir anlam yüklenir. Dolayısıyla, bir film, çizgi film vb. de tek bir metindir (bkz: De Marinis 1993; Gottlieb 2018).

Oluşturulan metnin (çeviri metnin), çok modlu tek metin olarak algılanması, çevirinin yapılışını, incelenmesini ve algılanmasını da etkilemiştir (Kaindl 2013; O'Sullivan & Jeffcote 2013; Dicerto 2018). Çok modlu bir metin söz konusu olduğunda dilsel düzgü bu bütünü oluşturan düzgülerden sadece bir tanesine indirgenmekte ve bu düzgü diğer düzgülerle bütünleşik olarak başka katmanlara aktarılmaktadır (Kress & Van Leeuwen 2001; Rajewsky 2005; Elleström 2010). Dolayısıyla, çok modlu çeviriler söz konusu olduğunda çeviri edimine bakış açısının hem dilsel hem de dilsel olmayan öğeleri kapsayacak şekilde genişletilmesi gerekmektedir (Vassallo 2015).

Bu çalışmada kaynak metni oluşturan Nasreddin Hoca karakteri ve folklorunun, günümüzde de yaygın olarak eğitimde kullanılan ve birçok alanda görülen Nasreddin Hoca fıkralarıyla ve bunun da ötesinde bu kaynaklara dayanarak oluşturulan Nasreddin Hoca çizgi filmiyle genetik bir bağı olduğu kabul edilir -sonuncu ürün ilk iki üründen doğmuştur ve metinlerarası geçiş söz konusudur. Bir moddan bir diğerine aktarılan ürün hem mikro hem de makro metinsel düzeyde kaynağından izler taşımaktadır. Bu şekilde de Nasreddin Hoca külliyatına bir yenisi eklenmiş ve metinlerarası bir yeniden yaratım ve çeviri süreciyle yeni bir modlararası metin oluşturulmuştur. Bu ürün sayesinde de kaynak ürünün çağdaş gerçekler çerçevesinde yaygınlaştırılması ve sürdürülebilirliği sağlanmış, Nasreddin Hoca kültürel mirası devam ettirilmiştir.

2020'de TRT Çocuk Kanalı engelsiz erişim sağlayarak S/sağır, işitme engelli ve görme engelli çocuklara çizgi filmlerinin sunulması için bir pilot proje başlatmıştır (bkz. SEBEDER 2020; Sancaktaroğlu-Bozkurt & Okyayuz 2020). Pilot projenin amacı TRT Çocuk kanalındaki bazı çizgi filmlerin ayrıntılı altyazı çevirisi, işaret dili ile çevirisi ve sesli betimlemeli sürümleri ile söz konusu kitlelere erişilebilir hale getirilmesidir. Söz konusu çalışmada engelsiz erişim için hazırlanması öngörülen ürünlerden bir tanesi de *Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu* çizgi filminin 8., 13. ve 16. Bölümleri olmuştur. Böylece, yalnızca çağdaş çizgi filmler değil, somut olmayan kültürel mirasın aktarımı için tasarlanmış çizgi filmler de işitme ve görme engelli çocuklarla paylaşılabilmiştir.

Ayrıca, bu kültürel miras bazı önceden tabi olduğu kısıtlardan (örneğin, sadece okuma bilen kişilere hitap edilmesi, ancak belli bir yaş grubuna hitap edilmesi vb.) arındırılarak daha geniş kitlelerin erişimi için tasarlanmıştır. Bu aşamada da bu kadar önemli bir kültürel mirasa S/sağır, işitme engelli ve görme engelli çocuklara da erişim sağlanmış ve bu da söz konusu çok modlu ürünün çevirisi sayesinde gerçekleştirilmiştir. Hutcheon'un tanımıyla (2006: 6) 'tekrarlama olmadan, yeniden türetimle, tanınmışlığın rahatlığı ve alışkanlığından yola çıkarak, yenilik ortaya koyacak şekilde bir yeniden yazımla' bir uyarılma çevirisi yapıldığı da öne sürülebilir. Söz konusu kaynak metin aslında bir gelenek, bir folklorik imge olduğundan, bunun çevirisinin de sınırlı olması beklenmemelidir; daha çok belli gruplar (bu bağlamda bir kültürel mirasın sahipleri olan yetişkinler ve bunların aktarılacağı gelecekteki sahipleri çocuklar) arasında bir paylaşım ve aktarım olarak görülmelidir.

Nasreddin Hoca'nın eşeği. Eşek (Küheylan karakteri) her ne kadar günümüzde de görülse de, çizgi filmde Nasreddin Hoca'nın zamanına ve külliyatına bir gönderme olarak da kullanılmıştır. İlk olarak Nasreddin Hoca'nın eşeğine ters bindiği görselin jenerikte kullanılması önemlidir. Hocaya ilişkin fıkralarda eşeğine ters binmesi sözü edilen konulardan biridir. Çizgi filmde bu bir görsel ile iletilmiştir.

Nasreddin Hoca'nın kıyafeti. Nasreddin Hoca çizgi filmin pek az bölümünde (sözü edilen nadir bağlamlarda da 'çağdaşlaşmak adına') farklı giydirilse de çizgi film boyunca, başında sarığı, ayağında sivri uçlu ayakkabıları, şalvarı, uzun mintanı ve kemeri ile resmedilmiştir. Söz konusu görsel 'çağdaş' giyim tarzından farklı olarak Hoca'nın ait olduğu zaman dilimindeki giyim tarzına işaret etmektedir.

Nasreddin Hoca karakteri. Nasreddin Hoca çizgi film boyunca kısa boylu, ak saçlı, kalın ak kaşlı, sakallı, göbekli ve gülümser, muzır bir ifadeyle tonton bir dede olarak resmedilmiştir.

Nasreddin Hoca'nın zamanda yolculuğu. Çizgi filmin 13. Bölümünde Hoca kendi zaman dilimine döner. Bu döneme dair görsel bilgiler ise çeşitlidir. Hoca ahşap başlıklı bir yatakta uyanır. Yatağın şiltesi yeni yaylı şiltelerden farklı olarak dolgu şiltedir ve serttir. Sabah elini yüzünü yıkayabilmesi için odasında bir ibrik ve su taşı bulunmaktadır. Oturma mekanına geçtiğinde ise yerlerde geleneksel motiflerle bezenmiş kilimler, duvar önünde bir sedir ve köşede ocağı olan bir köy evi resmedilmiştir. Bahçesinde ise su kuyusu ve tavuk kümesi bulunmaktadır. Eşi Ayşe Hatun, Hoca kahvaltıda tost istediğinde ona tandır ekmeği ve un helvası önererek (görseldeki tepside gözükmemektedir) eski dönemlere ait bir kahvaltıya gönderme yapmaktadır. Hoca köyde dolaşmaya çıktığında ise toprak bir köy yolu resmedilmiştir. Aynı bölümde Hoca'ya çağdaş zamanlara dönmesine yardımcı olan çocuklar grubu da fesli, yelekli, şalvarlı ve sivri uçlu ayakkabıyla resmedilmişlerdir.

Nasreddin Hoca çizgi filminde bölüm aralarındaki geçişler. Çizgi filmdeki bölüm aralarındaki geçişlerde Osmanlı mimarisini ve süsleme sanatını andıran geometrik desenlerle bir kuşak kullanılmıştır.

3.1 Dilsel olmayan işitsel bilgi

Nasreddin Hoca çizgi filminde en belirgin dilsel olmayan işitsel bilgi hem jenerik müziğinde hem de sahne geçişlerinde kullanılan müzikte gözlemlenmektedir. Hoca'nın ait olduğu döneme ve dolayısıyla külliyatına bir gönderme yapmak amacıyla üründe tambur ve ney gibi günümüzde belki de sadece Türk Sanat müziğinde kullanılan ve özellikle de alıcı kitle olan çocukların geçmişe dair bir tını olarak tanıyacakları enstrümanlarla müzik çalınmakta; tambur, ney, kanun, zurna gibi enstrümanlar duyulmaktadır.

Kişilerin çıkardığı sesler konusunda da bir dönemsel kayma saptanabilmektedir. Günümüzde yaygın olarak kullanılmayan ve çeviriyle yerleşmiş çağdaş sürümlerinin aksine Nasreddin Hoca diğer karakterlere 'hu hu' nidasını kullanarak seslenmektedir.

3.2 Dilsel olarak sunulan işitsel bilgi

Dilsel olarak sunulan bilgi iki farklı bakış açısından ele alınabilmektedir. Birincisi Hoca'nın ve eski zamanı betimlemek için kullanılan karakterlerin konuşmalarındaki sözcük seçimleridir. İkinci grupta ise çağdaş dünyada var olan kavram veya objelere yapılan sözel ve benzeri göndermelerdir.

Nasreddin Hoca'nın dili. Çizgi filmde betimlenen hoca karakteri çevresindeki gençlere 'evladım' diye hitap etmekte, bu hitap tarzıyla hem diğer karakterlerle yaş farkını ortaya koymakta hem de 'çocuğum', 'oğlum' ve benzeri hitap tarzlarından farklı

olarak eski bir dil kullanımına örnek teşkil etmektedir. Aynı şekilde, Hoca'nın eşinin olduğu bölümde (Bölüm 13) hoca eşine 'Ayşe Hatun' diye seslenmektedir. Çağdaş zamandaki bölümlerde de Hoca evinde misafir olduğu Cemil karakterine 'Cemil bey oğlum' olarak hitap etmektedir.

Hoca'nın ve eşeğinin ismi de yukarıdaki örneğe benzer göndermeler içermektedir. Çağdaş bir isim olmayan 'Nasreddin' (T harfi ile değil de D harfi ile yazılmış olması da anlamlıdır) eski bir döneme ait bir isimdir. Aynı şekilde eşeğinin ismi (Küheylan) da benzer göndermeler içermektedir.

Hocanın dilindeki zamansal kayma ise sık kullandığı 'tövbe estağfurullah', 'vallahi', 'üstüme iyilik sağlık', 'ilahi', 'maşallah', 'Rabbim öteye bir yol açar' ve benzeri sözcük, kalıp ve tümcelerde gözlemlenmektedir. Bağlamdan amacı ve anlamı açıkça anlaşılan bu ifadeler, hikâye akışı içinde Hoca karakterini diğer karakterlerden farklı zaman diliminde konumlandırmaktadır.

Nasreddin Hoca'nın yaptığı bazı göndermeler de benzer bir şekilde Hoca karakterinin ait olduğu dönem ile çizgi filmde resmedilen dönem arasında bir farklılık olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, 8. Bölümde video oyunlarına merak salan Hoca bölüm sonunda çocuklara kendi dönemine ait bir oyun öğretmek için '7 tane taş' bulmalarını söylüyor. Bu da taşla oynanan sokak oyunlarına bir gönderme olarak metinde yer alır.

4. Engelsiz erişim sürümlerindeki düzgülerin incelenmesi

Çalışmada ikinci çeviri metin olarak sunulan engelsiz erişimi yapılmış sürümlerde uygulanan çeviri yöntemlerinin kısaca açıklanmasını takiben, söz konusu çeviri türlerinin kısıtları ve parametreleri doğrultusunda ortaya konan ikinci çeviri sürümlerin değerlendirilmesi ve incelenmesi yapılacaktır.

4.1 Ayrıntılı altyazı sürümü

Ayrıntılı altyazı çevirisi S/sağır ve işitme engelli kitleler için yapılan ve işitsel düzgüdeki bilginin ekran altında azami iki satırda ve belli bir düzenlemeyle sunulmasını içeren bir çeviri türüdür. S/sağır ve işitme engelli kitleler için yapılan bu çeviri türünün bu iki kitle dışında da alıcıları olabilmektedir. Ayrıntılı altyazı çevirisi okur yazar oranlarını arttırmak, dil öğretmek gibi amaçlarla da kullanılmaktadır. (bkz. Okyayuz 2019a).

Ayrıntılı altyazı çevirisine dair en yaygın yanlış bu çeviri türünün diyalogların yazılı olarak sunulmasından ibaret olacağı görüşüdür. Ancak, işitsel düzgüdeki bilgiye erişimi olmayan S/sağır ve işitme engelli kitle için işitsel düzgü sadece diyaloglardan ibaret olmayacaktır. Bilgi, işitsel düzgüden, diyalogların haricinde başka olanaklarla sunulmaktadır. Dolayısıyla, ayrıntılı altyazı çevirisi aslında bu düzgünün incelenmesi ve kaynak metnin anlamlandırılmasına katkıda bulunan tüm işitsel bilgilerin altyazı ile aktarılmasını içermektedir.

Ancak, işitsel olarak sunulan her bilginin, örneğin müzik, nidalar, dış sesler ve benzeri alıcı kitle tarafından algılanabilecek şekilde sunulması gerekir. İşitsel düzgüye erişimi olmayan biri için işitselden algılanan bilginin anlamı işitsel düzgüye erişimi olan biri için olanla aynı olmayacaktır. Ayrıca işitsel düzgüden edinilen bilgi duyarak

algılandığı ve duyduğunu algılama ve okuyabilme ve okuduğunu algılama hızı aynı olmayacağı için çevirmenin belli kararlar vermesi ve belli seçimler yapması önem kazanacaktır.

Okyayuz (2019a: 10-14), ayrıntılı altyazı çevirisi yapacak profesyonellerin sahip olması gereken temel beceri ve bilgileri sıralarken özellikle ürün kompozisyonu, kuram bilgisi, düzgü analiz becerisi, ses anlamlandırma becerisi, işitsel yazıya dökebilme birikimi, ekonomik dil kullanabilme becerisine değinir.

Görsel-işitsel ürünlerin işitsel kanalına sesle değil de yazıyla (altyazıyla) erişildiğinde, bir işitsel düzgü (üründeki sesler), görsel olan bir düzgüyle (altyazı) ikame edilir. İki düzgü (söz ve yazı) arasındaki algı ve edinim hız farkını göz önüne alınarak çeviri yapılmalıdır.

Ayrıca, uygulamada, çoğu ürünün işiten dünyaya erişimi olan çocuk için tasarlandığının bilinciyle hareket etmek gerekir. Dolayısıyla, ayrıntılı altyazı eklemesiyle ortaya konan ürün her anlamda bir çeviri ürünüdür. Ürünün alıcısının kültürü ve üreticisinin kültürü arasında örtüşüm olabileceği gibi, farklılıklar da olacaktır. İki alıcı kitlenin (S/sağır ve işitme engelli çocuk ve diğer çocuklar) işiten kültürdeki kültür birikimine, dünya bilgisine erişimi arasında da farklılıklar olacaktır. Sağır çocuğun kendi kültüründe ve dilinde olmayan kavramların kaynak metinde olabileceği unutulmamalıdır. Söz konusu olan günlük hayatında karşılaşmayacağı somut olmayan bir kültürel miras ise çevirmenin işi daha da zordur.

Çocuklara engelsiz erişim sağlanırken sadeleştirme olarak adlandırılan çeviri yaklaşımının benimsenmesi önemlidir (bkz. Sancaktaroğlu-Bozkurt ve Okyayuz 2020). Sadeleştirme yaklaşımı işitsel düzgünün aynıyla altyazıya aktarılmaması ve engelsiz erişime uygun öz ve etkin bir metnin sunulması olarak tanımlanabilir. Sadeleştirme yaklaşımının iki temel amacı vardır: Birincisi, çocuk alıcının okuma hızını dikkate alarak okuyabileceği bir metin yaratmak ve ikincisi çocuk alıcıya görsel (altyazı) olarak sunulan işitsel düzgünün algılanabilir olmasını sağlamaktır.

Bu iki amaç doğrultusunda çevirmen birçok farklı seçim yapacak ve çevirisinde farklı çeviri stratejilerini kullanacaktır. Temel hatlarıyla aşağıda sunulan beş stratejiden söz edilebilirken; çevirmenin bu stratejileri hem sadeleştirme ilkelerini dikkate alarak hem de kaynak ürünü dikkate alarak uygulaması gerekecektir.

- Birinci strateji, kaynaktaki sözcük, kavram vb. sayısında azaltmaya gitmek;
- İkinci strateji, kaynaktaki cümle yapısını değiştirmek;
- Üçüncü strateji, kaynaktaki diyalogu aynıyla aktarmak yerine amaçlanan anlamı veya etkiyi yaratacak eşdeğeri ile karşılamak;
- Dördüncü strateji, kaynaktaki iletiyi daha anlaşılır kılmak için “yeniden dillendirerek/düzenleyerek yazmak”;
- Beşinci strateji ise, kaynak sözlü iletiyi yazı dilinde ölçünlü bir dille ifade etmek, yani ölçünlü yazı dilini kullanmak olarak açıklanabilir.

Bu stratejileri ve alıcı kitle ile ilgili verilen bilgileri göz önüne alarak *Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu* çizgi filminde bir önceki bölümde işitsel düzgüde verildiği saptanan bilgileri çevirmenin ne ölçüde aktarıp aktaramayacağına bakmak gerekir.

S/sağır ve işitme engelli çocuk, altyazıların yoğunluğu veya konumlandırması buna engel olmadığı sürece görsel olarak sunulan dilsel olan ve dilsel olmayan bilgiye erişebilecektir. S/sağır ve işitme engelli çocuk görselden sunulan bilgilerle Nasreddin Hoca karakterini görsel anlamda tanıyabilecek, eskiye dair göndermeleri görebilecektir.

Ancak, dilsel ve dilsel olmayan işitsel bilgiye erişimi olmayacaktır. Örneğin, geçiş müziklerinde Türk sanat müziği motiflerini algılamayacaktır. Bu bağlamda çevirmenin bu müziklerin geçişlerinde betimlemeli bir açıklama girmesi düşünülebilir (örneğin, tambur, ney gibi klasik Türk sanat müziği enstrümanlarıyla çalınan eğlenceli müzik). Ancak, bu da benimsenen sadeleştirme ilkesi ile çelişecek ve çocuk alıcıya ek bir okuma yükü getirilecektir. Ayrıca, S/sağır ve işitme engelli çocuk alıcının bu betimlemeden ne anlayabileceği de bilinmemektedir. Bu görüşler doğrultusunda çevirmenler söz konusu geçişlerde sadece 'eğlenceli müzik' betimlemesini kullanmışlardır.

Aynı mantıktan hareketle Hoca'nın çizgi film boyunca kullandığı dilde de sadeleştirme ilkesi benimsenmesi gerekir. Çizgi filmde betimlenen hoca karakteri çevresindeki gençlere 'evladım' diye hitap edişi sözcüğün kısalığı yüzünden aktarılabilir veya Hoca'nın eşinin olduğu bölümde (Bölüm 13) hoca eşine 'Ayşe Hatun' diye seslenişi veya Cemil karakterine 'Cemil bey oğlum' olarak hitap edişi aktarılabilir. Hocanın dilindeki zamansal kayma ise sık sık kullandığı 'tövbe estağfurullah', 'vallahi', 'üstüme iyilik sağlık', 'ilahi', 'maşallah', 'Rabbim öteye bir yol açar' ve benzeri sözcük, kalıp ve tümcelerde belli seçimler yapmak gerekecektir. Hikâye akışı içinde Hoca karakterini diğer karakterlerden farklı bir zaman diliminde konumlandıran bu ifadelerden bazıları hem altyazıdaki uzam kısıtı (belli bir satırda ancak belli sayıda karakter yer alabilmesi) hem de alıcı kitlenin (S/sağır ve işitme engelli çocuk) okuma yetkinliği ve hızı düşünülerek çıkartılmak zorunda olacaktır.

Bu gibi çeviri yaklaşımları nedeniyle birinci çeviriye ayrıntılı altyazılı sürümle erişim sağlayan S/sağır ve işitme engelli çocuk mecburen görsel düzgüden edineceği bilgiye ve bunun ötesinde de görsel düzgüye koşut olarak eklenen ikinci görsel düzgüden (görsel olarak sunulan altyazıdan) edindiği bilgiye dayanarak bu somut olmayan kültürel mirasa erişim sağlayacaktır.

4.2 Sesli betimleme sürümü

Görme engelli çocuklar için yapılan sesli betimlemeli sürümde ise farklı bir gerçek söz konusu olacaktır. Sesli betimleme, bir görsel-işitsel ürünün görsel kanalına erişimi olmayan kişilerin erişimini sağlamak için geliştirilen diyaloglar arasına sokulan ve önemli ses ve müzik etkileriyle örtüşmeyen sesli bir çeviri türüdür. Seslendirmede de bu öğelerin tonlamayla sesli betimleme metnindeki diğer bilgilerden ayrıştırılması gerekmektedir (bkz. Okyayuz 2019b). Sesli betimleme kısıtlı bir çeviri türüdür, dolayısıyla, sessiz aralıkları, ögenin önemini ve anlaşılabilirliğini dikkate alarak sesli betimleme metnine nelerin dahil edileceğine dair seçimlerin yapılması gerekir (Maszerowska 2015: 406). Sesli betimlemede kalitenin sağlanabilmesi için Okyayuz

(2017) çalışmasında birtakım öneriler ve yaklaşımlardan bahseder: Sesli betimlemeye dâhil edilebilecek bilgilerin çeşitliliği, sahnede kimin olduğu, kimin konuştuğu, mekân ve uzam, sahneye giriş ve çıkışlar, ortam, ışıklandırma, hâkim renkler, kostümler, karakterlerin fiziksel özellikleri, yüz ifadeleri, hareketleri, kavgaları ve dansları, belirli seslerin nereden geldiği gibi birçok unsur bulunmaktadır. Sesli betimlemenin işitsel düzgü ile örtüşmemesi, betimlemenin kafa karıştırıcı olmaması gerekir. İyi bir sesli betimlemenin ürüne 'eşlik etmesi' gerekir. Dil basit, açık, bir kere duyulduğunda anlaşılabilir olmalı; betimleyici, doğru ve uygun bir anlatı sağlamalı; bir karakterin ismiyle tanıtımı yapıldığı istisnalar dışında tam tümceler kurulmalı; dil kesiti programa uygun olmalı; birinci ağızdan anlatılmalıdır.

Ayrıca, görme engelli çocuk söz konusu olduğunda yukarıda sayılanlara ek birtakım konular da gündeme gelmektedir. Sesli betimleme metin yazarı çocuklar için üretilmiş bir ürünle çalışırken her zaman kendine şu soruyu soruyor olmalıdır: "Eğer bu betimlemeyi yapmazsam ürünün doğru şekilde kavranmasında bir eksilme olur mu?" Betimlemeci, neyi, ne kadar, nasıl betimleyeceğine bu soru üzerinden karar vermelidir.

Metin yazarı, anlatımlarını olabildiğince nesnel yapmalı, öznel anlatımlardan kaçınılmalıdır. Görme engelli çocuk algısında kahramanı şekillendirebilmelidir. Örneğin,

"Hoca'nın sakalı upuzun, kaşları ve sakalı bembeyaz. Kısa boylu, koca göbekli, ton ton bir dede. Başında kocaman sarığı var. Eşeği Küheylan'a hep ters biniyor"

gibi bir anlatım uygun olacaktır.

Metin yazarının en önemli görevi, en az kelimeyi kullanarak yeterli anlatımı yapmaktır. Gerekirse tek cümlelik araya girişler yapması mümkündür. Çocuk betimlemesinde kim sorusu kadar kimin ne yaptığı da önemlidir. Bu yüzden özne ve yüklem bağlantısı doğru verilmelidir. Zaman kısıtlaması olmadığı tüm durumlarda bu geçerli olacaktır. Çünkü genellikle alıcı olan çocuğun asıl merak ettiği şey "şimdi ne oluyor?" sorusunun yanıtıdır. Eylem anlatımında en önemli nokta, zaman kiplerinin kullanımınıdır. Uluslararası betimleme kurallarının aksine, Türkçe betimlemelerde senaryo dili olarak adlandırılan geniş zaman kullanılmamalıdır. Bu çocuğun bildiği bir zaman kipi değildir. Bu anlatım, çocuğu filmin doğal akışından uzaklaştırarak çocuğu izlediği materyale yabancılaştırmaktadır. Çünkü çocuk o an akmakta olan bir olayı izlemektedir. Metin yazarı iki zaman türü kullanır. Çoğunlukla kullandığı, di'li geçmiş zamandır. Devam eden eylemlerde ise (yürümek, bakmak, vb.) şimdiki zaman kullanır. Örneğin, "Nasreddin Hoca, koltuktan kalktı, kapıya yürüyor." gibi.

Betimleme metin yazarı, diyaloglar arasında değişen mekânları da çocuğa aktarmalıdır. Örneğin, "Hoca yatağında geriniyor." Mekâna ait detaylar, çocukların hayal güçlerini geliştirecektir. Örneğin, "Hoca odasında masada duran su taşı ve ibriğe doğru uzandı"; "yerlerde kilimler, duvar önünde sedir ve köşede ocak olan bir köy evi" gibi kullanımlar tercih edilebilir.

Beden dili anlatılırken özellikle doğuştan görme engelli çocuk tarafından bu hareketlerin anlamlarının bilinmemesi olasılığı göz önünde bulundurulmalıdır. O nedenle hareketle birlikte hareketin anlamına da betimlemede yer verilmesi önemlidir. Örneğin "Sarığını tutup etrafa bakındı" bazı çocuklar için herhangi bir anlam ifade etmeyebilir. "Sarığını tutup etrafa şaşkınlıkla bakındı" dendiğinde ise hareketin anlamı da

betimlemenin içine yedirilmiş olur. Betimleme metin yazarı, benzetme yaparak anlatımını zenginleştirmelidir.

Bu stratejileri ve alıcı kitle ile ilgili verilen bilgileri göz önüne alarak *Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu* çizgi filminde bir önceki bölümde görsel düzgüde verildiği saptanan bilgileri çevirmenin ne ölçüde aktarıp aktaramayacağına bakmak gerekir.

Görme engelli çocuk, işitsel olarak sunulan dilsel ve dilsel olmayan bilgiye erişim sağlayabilecektir. Görme engelli çocuk, işitselden sunulan bilgilerle Nasreddin Hoca karakterini işitsel anlamda tanıyabilecek, eskiye dair göndermeleri duyabilecektir. Hoca'nın hitap tarzı, konuşma biçimi, müzikler ve benzeri, görme engelli çocukta bir Nasreddin Hoca imgesi oluşmasını sağlayacaktır. Ancak, görme engelli çocuk görselden sunulan bilgiye ancak sesli betimleme eklentisi ile erişim sağlayabilecektir. Bu bağlamda da metne Nasreddin Hoca karakterinin betimlemesinin eklenmesi, eski zamanlara dair göndermelerin ayrı betimlenmesi önem kazanmaktadır.

Ancak, çizgi film boyunca kullanılan tüm görsel göndermelerin iletilmemesi ve sadeleştirme ilkesinin benimsenmesi de önemlidir. Çizgi filmde betimlenen bazı görsel unsurlar hem sessiz aralıklar bulunduğundan hem de kısaca ifade edilebildiğinden aktarılabilirken, bazı betimlemelerin aktarılamaması söz konusu olacaktır. Hikâye akışı içinde Hoca'nın diğer karakterlerden farklı bir zaman diliminde konumlandırılan bu görsellerden bazıları hem sesli betimlemedeki zaman kısıtı (sessiz aralıkların olması) hem de alıcı kitlenin (görme engelli çocuk) algılama yetkinliği ve hızı düşünülerek çıkartılmak zorundadır.

Bu gibi çeviri yaklaşımları nedeniyle birinci çeviriye sesli betimleme eklenmiş sürümle erişim sağlayan görme engelli çocuk mecburen işitsel düzgüden edineceği bilgiye ve bunun ötesinde de işitsel düzgüye koşut olarak eklenen ikinci işitsel düzgüden (işitsel olarak sunulan sesli betimlemeden) edindiği bilgiye dayanarak bu somut olmayan kültürel mirasa erişim sağlayacaktır.

5. Değerlendirme ve sonuç

Türkiye ve yakın coğrafyadaki diğer kültürler için önemli bir somut olmayan kültürel miras ürünü olan Nasreddin Hoca'nın genç nesillere aktarımı özellikle de çok modluluğun yaygın olduğu günümüzde son derece önemlidir. Çocuklar kültürlerinin bir parçası olan bu mirasa erişim sağlarken, kültürlerindeki değerleri ve kültürel tarihlerini daha yakından tanırlar. Aslen bir kültürel miras olan bir olgu, çağdaş düzeneklerle sunulduğunda ürünün sürekliliği sağlanacaktır.

Çok modlu ürünler çok modluluğu oluşturan iki düzgüye erişimi olan alıcılar (bu çalışma bağlamında çocuklar) için oluşturulduklarında birden fazla duyuya hitap etme özelliğini de taşıyacaklardır. Ancak, söz konusu alıcı kitle geniş alıcı kitle içinde (Türkçe bilen çocuk alıcı) daha dar ve engelleri olan kitlelerse (Sağır ve işitme engelli çocuk ve görme engelli çocuk), çok modluluk farklı bir anlam kazanacaktır. Zira, çalışma boyunca anlatılan çok modluluk kapsamında en yoğun olarak vurgulanan konu düzgülerin hem ayrışık hem de bütünlük olarak anlamlandırılması ve dolayısıyla da farklı anlamlar yüklenebilmesidir. Ancak, ürün çok modlu bir ürün olarak sunulsa bile söz konusu olan alıcı kitle çok modluluğu oluşturan düzgülerden birine erişim

sağlayamadığında, bu bağlamda çeviribilim devreye girmekte ve koşut eş düzgüler sağlanmaktadır.

Bir kültürel mirasın aktarımı için tasarlanmış olan birinci çeviri ürün, diğer bir deyişle Nasreddin Hoca külliyyatına dayanarak metinlerarası ve göstergelerarası bir yaratımla yeniden yazılan Nasreddin Hoca çizgi filmi çok modlu bir ürün oluşturulmasının verdiği zengin olanaklarla hem görsel hem de işitsel düzgülerle (hem de bu düzgülerin bütünleşik anlamlamasıyla) çocuk alıcıya ulaşmıştır. Bu haliyle bilgilendirici ve kültürel mirası aktarıcı bir üründür. İkinci çeviri sürümlerin tasarımında ise bu zenginlik (çok düzgünlük ve çok modluluk) üründeki düzgülerden birine erişimi olmayan engelli çocuk alıcıya koşut eş düzgülerin oluşturulması ile aktarılabilmiştir.

Bu bağlamda koşut eş düzgü olarak adlandırılan düzgüleri açıklamak yerinde olacaktır. Ayrıntılı altyazı eklentisi, görsel olarak sunulduğu için Nasreddin Hoca külliyyatını aktarmak için kullanılan birinci üründeki görsel düzgülüye eklenmiş, eş zamanlı ilerleyen koşut bir eş düzğüdür. Görsel bir düzgü olmasına rağmen aslen çok modlulukla eş zamanlı sunulan işitsel bir düzğüden yola çıkarak çevirmen seçimleri ve çeviri kısıtları çerçevesinde oluşturulmuştur.

Aynı mantıktan hareketle sesli betimleme eklentisi, işitsel olarak sunulduğu için Nasreddin Hoca külliyyatını aktarmak için kullanılan birinci üründeki işitsel düzgülüye eklenmiş, eş zamanlı ilerleyen koşut bir eş düzğüdür. İşitsel bir düzgü olmasına rağmen aslen çok modlulukla eş zamanlı sunulan görsel bir düzğüden yola çıkarak çevirmen seçimleri ve çeviri kısıtları çerçevesinde oluşturulmuştur.

Dolayısıyla, çok modluluk kavramı bu gibi ürünlerin incelemesinde farklı anlamlar yüklenmektedir. Birinci çeviri üründen bir somut olmayan kültürel mirasın çok modlu bir ürün halinde aktarımından söz edilirken, ikinci çeviri sürümlerde bir somut olmayan kültürel mirasın koşut eş modlu aktarımından söz edilebilmektedir. Özünde, yazılı olarak sunulan ürünlerin çağdaş düzende bu tür aktarımlarla zenginleştirilmesi ve bunun koşut eş düzgülerle ayrıca sürümlerinin oluşturulması çok katmanlı bir 'medyamorfoz' olarak betimlenebilir. Bu bağlamda yapılan çeviri ise hem kaynak külliyyatın içeriği hem de ürünlerin amacı doğrultusunda 'kültürel çeviri' olarak adlandırılabilir (Pym 2010: 138).

Kısaca özetlemek gerekirse, genç nesillere somut olmayan kültürel mirasın aktarımı için tasarlanmış bir ürünün çağdaş yöntemlerle çevirisinin yapılması bu tür bir mirasın korunması, aktarılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için eşsiz bir uğraştır. Kattenbelt (2007), bu gelişmeler sayesinde yeni algıların yaratılabildiğinden, yeni kültürel, sosyal ve psikolojik anlamların oluşturulabildiğinden söz eder. Ayrıca, kültürlenme ve bilgilenme açısından, bilgi dağılımı ve edinim şeklinin çeşitlendiği bu çağda bilgi algılama ve alma şeklimiz ve dolayısıyla da düşünme ve dünyaya bakma şeklimizin de değiştiğini vurgular. Ancak, bu gibi ürünler oluşturulurken genç nesillerin birer üyesi olmalarına rağmen çok modlu ürünlere erişimi kısıtlı olan engelli çocukların da bu ürünlere ve kültürel mirasa erişimi önemlidir. Hatta, bir parçası oldukları ve içinde yaşadıkları geniş topluma diğer çocuklarla aynı oranda erişimi olmayan işitme ve görme engelli çocukların erişimi belki de daha fazla önem taşımaktadır. Zira, diğer çocukların aksine, çağdaş veya diğer bir ürün özellikle kendilerine yönelik olarak

tasarlanmamışsa ne çocukluklarında ne de ilerleyen yaşamlarında bu mirasa veya bu ürüne erişimleri olacaktır.

Bu anlamda söz edilen çalışmanın öznesi olan birinci çeviri ürün ve ikinci çeviri sürümleri ayrı bir önem taşımaktadır. Çalışmada sözü edilen türden somut olmayan kültürel mirasın aktarımının önemi göz önüne alındığında örneklenen türden çevirilerin önemi yadsınamaz. Hem bir kültürel mirasın aktarımı hem de bu mirasın bu toplumun parçası olan ve bu mirasa erişme hakkı olan tüm çocuklarla paylaşılması söz konusu olduğunda, bu çevirilerin ayrıntıları ile incelenmesi ve her sürümün geliştirilerek bir sonraki sürümü beslemesi en büyük arzumuz olmalıdır.

KAYNAKÇA

Adami, Elisabetta. 2017. "Multimodality". Ed. Ofelia Garcia, Nelson Flores ve Massimiliano Spotti. *The Oxford Handbook of Language and Society*. Oxford University Press: Oxford. 451–472.

Atasoy, İrem. 2020. "Almanca ve Türkçe Televizyon Reklamlarında Çok Katmanlılık: *Ritter Sport* ve *Eti* Reklamları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme". *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur*,43: 69-100.

Barut, Yaşar. 2005. "Nasreddin Hoca Fıkralarının Çağdaş Eğitim İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi". *I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu, 06-07 Temmuz 2005 Akşehir Belediyesi Kültür Yayınları: Akşehir*. 402-409.

Chesterman, Andrew ve Wagner, Emma. 2002. *Can Theory Help Translators? A Dialogue Between the Ivory Tower and the Wordface*. Routledge: London.

Chiaro, Delia. 2009. "Issues in Audiovisual Translation". Ed. Jeremy Munday, *The Routledge Companion to Translation Studies*. Routledge: London, New York. 141-165.

Cooper, Pamela J., Collins, Rives ve Saxby, Henry Maurice. 1992. *The Power of Story*. MacMillan, South Melbourne.

Delabastita, Dirk. 1989. "Translation and Mass-Communication: Film and TV Translation As Evidence of Cultural Dynamics". *Babel*, 35(4): 193-218.

De Marinis, Marco. 1993. *The Semiotics of Performance*, Çev. Áine O'healy. Indiana University Press: Bloomington.

Dicerto, Sara. 2018. *Multimodal Pragmatics and Translation. A New Model for Source Text Analysis*. Palgrave: Macmillan, London.

Elleström, Lars. 2010. "Introduction". Ed. Lars Elleström. *Media Borders, Multimodality and Intermediality*. Palgrave Macmillan: London. 1-8.

Erdal, Gültekin. 2009. "Anlatılan Nasreddin Hoca, Anlaşılan Nasreddin Hoca", *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak*. AKM Yayınları: Ankara. 281-292.

Everett, Yayoi Uno. 2015. *Reconfiguring Myth and Narrative in Contemporary Opera*. Indiana University Press: Bloomington Indianapolis.

- Gibbons, Alison. 2012. *Multimodality, Cognition and Experimental Literature*. Routledge: London.
- Gottlieb, Henrik. 2018. "Semiotics and Translation", Ed. Kirsten Malmkjær. *The Routledge Handbook of Translation Studies and Linguistics*. Routledge: London. 45-63.
- Halliday, Michael ve Kirkwood, Alexander. 1978. *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. Edward Arnold: London.
- Hutcheon, Linda. 2006. *A Theory of Adaptation*. Routledge: London
- Jewitt, Carey. 2013. "Multimodal Methods for Researching Digital Technologies". Ed. Sara Price, Carey Jewitt ve Barry Brown. *The Sage Handbook of Digital Technology Research*. Sage: Los Angeles, London. 250-265.
- Kaindl, Klaus. 2013. "Multimodality and Translation". Ed. Carmen Millán ve Francesca Bartrina. *The Routledge Handbook of Translation Studies*. Routledge: London. 257–269.
- Kress, Gunther ve Van Leeuwen, Theo. 2001. *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*. Arnold: London.
- Kress, Gunther ve Van Leeuwen, Theo. 2006. *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. Routledge: London.
- Kress, Gunther. 2010. *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. Routledge: London.
- Maszerowska, Anna. 2015. "Highlight the Lights: Towards Strategies for Audio Describing Lightening in Film". *Perspectives* 23(3): 406-423.
- Minami, Masahiko ve Mc Cabe, Allyssa. 1995. "Rice Balls and Bear Hunts: Japanese and North American Family Narrative Patterns". *Journal of Child Language* 22(2): 423–445.
- O'Halloran, Kay ve Bradley, A. Smith. 2011. "Multimodal Studies". Ed. Kay O'Halloran ve Bradley A Smith. *Multimodal Studies: Exploring Issues and Domains*. Routledge: London. 1 -13.
- Oğuz, M. Öcal. 2009. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*. Geleneksel Yayıncılık: Ankara.
- Okyayuz, Ayşe Şirin. 2017. "Sesli Betimlemenin Çeviribilim Sınıflarında Tanıtımı İçin Bir Bileşen Önerisi". *Turkish Studies* 22(12): 559-586.
- Okyayuz, Ayşe Şirin. 2019a. *Ayrıntılı Altyazı Çevirisi*. Siyasal: Ankara.
- Okyayuz, Ayşe Şirin. 2019b. *Görsel-İşitsel Çeviri ve Engelsiz Erişim*. Siyasal: Ankara.
- O'Sullivan, Carol ve Jeffcote, Caterina (Ed.). 2013, "Special Issue on Translating Multimodalities". *JoSTrans* 20.
- Page, Ruth. 2010. "Introduction", Ed. Ruth Page. *New Perspectives On Narrative And Multimodality*. Routledge: London. 1–13.

- Perego, Elisa. 2012. "Introduction", Ed. Elisa Perego. *Eye Tracking in Audiovisual Translation*. Aracne Editrice: Rome. 7-11.
- Phillips, Louise. 2000. "Storytelling the Seeds of Children's Creativity". *Australian Journal of Early Childhood*. 25(3): 1-5.
- Pym, Antony. 2010. *Exploring Translation Theories*. Routledge: London. 138-158.
- Rajewsky, Irina. 2005. "Intermediality, Intertextuality, and Remediation: A Literary Perspective on Intermediality". *Intermedialités/Intermedialities* 6: 43-64.
- Rowe, Debra. 2002. "Environmental Literacy and Sustainability as Core Requirements: Success Stories and Models". Ed. Walter LEAL FILHO, *Teaching Sustainability at Universities: Towards Curriculum Greening*, Peter Lang, 79-103.
- Sakaoğlu, Saim ve Alptekin, Ali Berat. 2009. "Eğitimciliği". *Nasreddin Hoca*. AKM Yayınları: Ankara. 47-53.
- Sancaktaroğlu-Bozkurt, Sinem. 2021. "Engelli Çocuklar ve İletişim için Çeviri". *Engelsiz Erişim ve İletişim*. T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı: Ankara. 342-382.
- Sancaktaroğlu-Bozkurt, Sinem ve Okyayuz, Ayşe Şirin. 2020. "Türkiye'de Sağır ve İşitme Engelli Çocuklar için Ayrıntılı Altyazı Çevirisi Hakkında Bir Araştırma: Uygulamada Sadeleştirme" *Çeviribilim ve Uygulamaları* 29(Güz): 139-160.
- Schlumpf, Erin. 2011. "Intermediality, Translation, Comparative Literature, and World Literature". *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* 13(3).
- Siu-Yin Yeung, Jessica. 2020. "Intermedial Translation as Circulation: Chu Tien-Wen, Taiwan New Cinema, and Taiwan Literature". *Journal of World Literature* 5: 568-586.
- Şenocak, Ebru. 2009. "Çocuk Eğitiminde Nasreddin Hoca Olabilmek". *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak*. AKM Yayınları: Ankara. 787-810.
- Tymoczko, Maria. 2007. *Enlarging Translation, Empowering Translators*. St. Jerome: Manchester.
- Uludağ, Mehmet Emin. 2009. "Eleştirel Düşünme Anlayışı Kazandırılması Açısından Nasreddin Hoca'nın Fıkralarına Eğitsel Bir Bakış". *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak*. AKM Yayınları: Ankara. 889-896.
- Vassallo, Clare. 2015. "What's So Proper About Translation? Or Interlingual Translation and Interpretive Semiotics", *Semiotica* 206:161-179.
- Wolf, Werner. 2011. "(Inter)mediality and the Study of Literature", *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* 13(3): 2-9.
- Yakıt, İsmail. 2005. "Nükte ve Latifelerin Eğitim Felsefesi Açısından Önemi ve Nasreddin Hoca". *I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu, 06-07 Temmuz 2005*. Akşehir Belediyesi Kültür Yayınları: Akşehir. 126-134.

İnternet Kaynakları

- Kattenbelt, Chiel M. J. 2020, 27 Aralık. "Intermediality: A Redefinition of Media and a Resensibilization of Perception",. İnternet Adresi:

<http://www.heacademy.ac.uk/assets/documents/subjects/palatine/intermediality.pdf>.
(Erişim Tarihi: 10.06.2022)

Nasreddin Hoca UNESCO Listesine Girmeye Hazırlanıyor 2013, 24 Nisan, *Cumhuriyet Gazetesi*. Erişim Adresi:

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/nasreddin-hoca-unesco-listesine-girmeye-hazirlaniyor-417866>.(Erişim Tarihi:12 Mart 2022).

Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu 8. *TRT Çocuk*. Erişim Adresi:

<https://www.trtcocuk.net.tr/video/nasreddin-hoca-zaman-yolcusu-8>. (Erişim Tarihi: 12 Mart 2022).

Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu 13. *TRT Çocuk*, Erişim Adresi:

<https://www.trtcocuk.net.tr/video/nasreddin-hoca-zaman-yolcusu-13> . (Erişim Tarihi: 12 Mart 2022).

Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu 16. *TRT Çocuk*. Erişim Adresi:

<https://www.trtcocuk.net.tr/video/nasreddin-hoca-zaman-yolcusu-16>. (Erişim Tarihi: 12 Mart 2022).

Sebeder- Sesli Betimleme Derneği. 2020. *TRT Çocuk Kanalı Sağır, İşitme Engelli ve Görme Engelli Çocukların*

Televizyon Programlarına Engelsiz Erişimi Projesi. Erişim Adresi:
http://sebeder.org/Ayrintili_AltYazi_Isaret_Dili_ve_Sesli_Betimleme-1706.html.
(Erişim Tarihi: 12 Mart 2022).

Understanding Multimedia. Erişim Adresi: <http://www1.udel.edu/fth/multilit/01-MultiLit.pdf>

UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi. 2019. *UNESCO Türkiye Millî Komisyonu*, Erişim Adresi:
<https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-%C4%B0nsanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsil%C3%AE-Listesi>. (Erişim Tarihi:6 Eylül 2021).